

Atlantisz sorsára jutottunk

Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1956–1957*

Szerkesztette: Illyés Mária

Jegyzetek: Horváth István

Magyar Művészeti Akadémia

– Magyar Szemle, 2016, 261 oldal, 4600 Ft

Mert például Aczél György, az Illyéssel fölöttébb ambivalens viszonyban lévő kulturális hatalmasság is élt akkor még, élete utolsó két esztendejében – 1989 és 1991 közt – meg már „döglött oroszlának” számított, akibe bererügni nem elegáns dolog, s ezt az „íratlan szabályt” a könyvek gondozója – Illyés Gyuláné – tapintatosan be is tartotta esetleg. Ez utóbbi „gyanút” konkrétan hallottam, innen is, onnan is, volt-e alapja, nem tudom, ám abban biztos vagyok, hogy a második kötet – az 1946–1960 közti feljegyzéseket közölte – olvastán meggyőződésemé lett: innen, az 1956 októberéről, novemberéről beszélő, illetve nem beszélő résznél hiányoznia kell „valaminek”. Október 24-ét, a Miskolcon töltött napokat idézte pár sor („El vagyunk vágva Pesttől”), aztán 1957 májusáig semmi. Nem csodálkoztam persze – 1987-et írtunk, a forradalom nyílt emlegetése tilos volt akkor –, s a magyarázat kézenfekvőnek tetszelt. Ha írt is feljegyzéseket ebben az időben a költő – nehéz volt elképzelni, hogy a minden idegszálával a ma-

Atlantisz felbukkant

N. Pál József könyvajánlója

Emlékszem, amikor Illyés Gyula – végül nyolckötetnyi – Naplójegyzetek-sorozatának első darabjai a nyolcvanas évek második felében megjelentek, többen gyanakodni kezdtek: vajha teljesnek tekinthető-e az egész, avagy több „kényesebb” részlet, ismert személyekre utaló fordulat, esetleg a szerkesztői szándék áldozatául eshetett.

gyar történelemhez kötődő lélek épp ekkor ne írt volna! –, később, a megtorlás idején megsemmisíthette, hisz a számonkérés, a házkutatás esélye az ő feje felett is ott lebegett. Vagy úgy elrejtette – mint az Egy mondat...kézirátát 1950 táján még –, hogy már a felesége sem tudja, hol lehet.

Most – az Illyés Mária jegyzete előszó szerint 2014 áprilisában – előkerült. Muszáj hinni, hogy így igaz, hisz ha korábban megvan, 1989 óta bármikor közölhetnék volna, s a jó kétesztendei munka is kellett ahhoz, hogy ilyen, a forradalom históriáját – nemkülönben az illyési személyiség és alkotásmód természetrajzát – is gazdagító köteté legyen az egész. 1956. október 23. és 1957. január 31. közt születtek e feljegyzések (egy-két nap kimaradt), amihez oly alapos –

néhány elírást találtam – magyarázó, értelmező jegyzetanyag, meg huzsonhat, eddig részben közöletlen dokumentum-értékű „függelék” (mindez Horváth István munkája), továbbá számos fotó társul, hogy e jó három hónap teljes és egyedi krónikájaként is olvasható a könyv.

Illyés nem hagyományos – amolyan Fodor András-féle – naplót írt általában, nem a vele és környezetében történt eseményeket jegyezte le napra nap, ám az október 23. és november 4. közötti időben ezt tette mégis. Hogy történelmi napokat él, tudta menten, a szellem aktív embekeként mindenütt jelen volt, ahol jelen lehetett, idő az írásra alig maradhatott. Nem is lejegyzések ezek, emlékeztetők inkább, többször egy-két szavas mondatok csupán

(„Tovább a Baross utcáig. Lövések. Futás. Laci el. Vissza a Nemzetibe. Beszéd.”), amik nemcsak a pillanat zaklatott dramaturgiájáról, de a „krónikás” felgyúlt reményeiről, egyben az illyési alkatról is tanúskodnak. Aki e szavakat írta, a későbbi „kidolgozás” hitében élt, ez akár filológiaiul is tetten érhető. „Idézni végig, mert én nem ismerem” – írja a rádió stílustörő slágerén méltatlankodva például október 27-én, ne legyen hát kétségünk: a „fogyhatatlan jóhiszeműségtől” megérintetten élt a költő akkor, s veszélyérzetét megőrizve is a csoda tartósságában reménykedett.

„Tiszta-egű október végi napokról”, másutt, már november 11-én, a forradalom „páratlan erkölcsi erejéről”, az önfeláldozás csodájáról ír, s a robbanás előkészítetlenségét, ösztönösségét, „fókusz nélkülségét” is többször hozza szóba. A Németh László emlegette „vezér nélküli forradalom” gondolatára hajznak e sorok, amik a forradalom ideológiai-politológiai okoskodásokon túli mélyrétegét a leghívebben fejezték ki talán, s a lélek ama összetett állapotáról is vallanak, ami a remény és a veszélytudat szorításáról beszél nekünk, s ami a nemzeti gondolat mindkét – így vagy úgy – Adyt követő huszadik századi óriásának sajátja volt. Figyeljünk a részletekre. Bár a jelenetet a napló nem említi, tudott, hogy az írószövetség november 2-i gyűlésén a vádak, s az „ingyen stand” körüli tolakodás közepette (a Vas megyei parasztek háromszáz baromfit küldtek az íróknak) Illyés ilyenformán szólt: „holnap talán egy temető az ország, s mi úgy viselkedünk, mint a nagyidai cigányok”! Az empátia, a felelősség szavai voltak ezek, a

remény és az aggodalom célkeresztjében, miként az a november 3-án kelt, a világ íróihoz címzett kiáltvány is („a ti ügyetekben is szólok, a tigris karmába esett énekesmadár tán utolsó sikolyával”), amit Tildy Zoltán – diplomáciai megfontolásból – nem engedett a rádió nyilvánossága elé.

Tudjuk, másnap hajnalban ágyúdörgésre ébredt Budapest, a függetlenségről szőtt álomnak vége lett, s depresszió hullt azokra is, akik nem hitték – mert még hetekig nem hitték –, hogy minden, amiért felkelt itt a nép, elveszett. E rész már nem „emlékeztető”, hanem a döbbenet rögzítése inkább, krónika ugyan, de számvetés is, a mentés esélyéért való kiállás mozzanatainak tanúsítványa, s a „bevégeztetett” tapasztalatának tudomásulvételi folyamata egyben. Számbavehetetlen, mi mindennek volt cselekvő részese Illyés Gyula ekkor. Írószövetség, Petőfi Párt, kibontakozási tervezetek, az új rend embereivel, a szovjet városparancsnokkal való tárgyalás, cikk-tervezetek (a *Visszautasított könnyek* címűt olvasni ma is torokszorítóan tanulságos), no meg a Tamási Áron fogalmazta *Gond és hitvallás* születése, ami mindmind a forradalom „második részének” – utóvédharcának? – a históriájához tartozik. S a remény vesztének a krónikája is ez. „Fáradt

vagyok a további hiszékenységre. Kifogyhatatlannak érzett hiszékenységem [...] kimerülőben” – írja, „városszerte dermedt levertség”, így Nagy Imrécék elhurcolása hírének vételekor, „soha ennyi szorongást, félelmet” mondja eztán, miközben a forradalmat vádló zsigeri félelmekkel szemben is kiáll minduntalan.

Ez az a pont, ahol e könyv az Illyéssel kapcsolatos szerepre szórt vádak is felülírhatja talán. A gyávaság, az állandó igazodási ösztön vádjairól van szó persze, ami makacsul él az értelmiségi köztudatban nemzedék óta már. Mert olyan szellem reflexióit, meditatív sorait olvashatjuk itt, aki a történelem szorításában is mindent megtett, ami megtehető volt, s aki ama felfénylő pillanat ígézetét őrizte eztán is tovább, ha a konszolidált kádári időben nem volt ez nyilvánvaló mindenkinek, akkor is. Reményeit, „ahogy lehet” magatartását a forradalom népi és nemzeti tapasztalata tartotta épen, amikor a „szélárnyék” lehetőségeiről beszélt később, vagy amikor Aczél, Kádárt fogadta a lakásán, akkor is. Azért, hogy ama „csodát” amelyben ő bízott, időközben elfeledtük, s hogy 1989-hez nem Szent István, de nem is Kossuth Lajos, hanem Kádár János népe érkezett, nem Illyés Gyula volt a felelős!